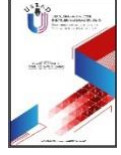

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 2, Year
2, Sayı 4, Issue 4, Aralık 2020, December 2020.
e issn: 2687-2641

SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNLERİNİN AKTARIMINDA MEDYA, TOPLUM ve KUŞAKLARARASI ETKİLEŞİM

**MEDIA, SOCIETY AND INTER-GENERATION INTERACTION IN TRANSFER
OF ORAL CULTURAL PRODUCTS**

Aslıhan ARSLAN

Doktora Öğrencisi, Türk Halk Bilimi, Türk Halk Bilimi, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Ankara/Türkiye.

PhD Student, Turkish Folklore, Turkish Folklore, Ankara Hacı Bayram Veli
University, Ankara/Turkey.

aslihanarslannn@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5543-8873

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.808429

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 09.10.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13.12.2020

Yayın Tarihi / Date Published: 20.12.2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Arslan, A. (2020). Sözlü Kültür
Ürünlerinin Aktarımında Medya, Toplum ve Kuşaklararası Etkileşim. *USBAD
Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 2(4), 1037-1053.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Kültür aktarımı küreselleşme ile birlikte müdahale edilebilir, yönlendirilebilir bir karaktere bürünmüştür. Bu makalede geleneğe dair bilginin, yaşlı kuşaktan genç kuşağa doğru aktarılırken nicelik olarak azalmadığı, geleneğin her kuşakta pek çok değişkene bağlı olarak yeniden yorumlandığı ve kabulünün/reddinin aktarıcının beklentilerine göre değil, anlatıcı-dinleyici ilişkisine göre şekillendiği kaynak kişilerle yapılan görüşmelerle ortaya konulmuştur. Samsun ilinde seçilen 10 ailede (sözlü kültür unsurlarının aktarımının genellikle kadınlar tarafından yapıldığı gözlemlendiği için) anne (I. kuşak), kız (II. kuşak) ve kız torun (III. kuşak) ile görüşmeler yapılmış, her kuşağa aynı sorular yöneltilmiş, alınan cevaplara göre gelenek aktarımı karşılaştırmalı bir yöntemle incelenmiştir. Ayrıca sosyal medya etkinlikleri, televizyon programları ve dizileri, sinema filmleri, reklam filmleri, twitter, Milli Eğitim etkinlikleri de sözlü kültür ürünlerinin kullanımı açısından incelenmiş; çalışmaya konu olan dizi film, reklam filmi, sinema filmi örnekleri rastgele örneklem metodu ile seçilmiştir. Bu bağlamda fıkra, atasözü, efsane gibi sözlü kültür ürünleri genç kuşağa aktarılmış olmasına rağmen onlar tarafından kullanımı tercih edilmemiş; fakat masal ve ninni gibi sözlü kültür ürünleri tam olarak aktarılamamış olmasına rağmen yıkıcı güç olarak görülen medya, moda ve teknoloji gibi kavramların imkânlarıyla genç kuşağın hayatında önemli bir yer edinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Kültür, Gelenek, Aktarım, Küreselleşme, Medya

Abstract: Cultural transfer has turned into an interventionable, manageable character with globalization. In this article, it has been put forward that the knowledge of the tradition does not progress from the older generation to the younger generation by decreasing quantity, the tradition is reinterpreted depending on many variables in each generation, and its acceptance or rejection is not shaped by the expectations of the transmitter. In 10 families selected in Samsun province (as it is observed that the transmission of verbal cultural elements is usually done by women), interviews were made with the mother (1st generation), daughter (2nd generation) and granddaughter (3rd generation), the same questions were asked to each generation and the answers received. tradition transfer has been studied with a comparative method. In addition, social media activities, television programs and series, motion pictures, commercials, twitter, and National Education events were also examined in terms of the use of oral cultural products; Samples of TV series, commercials and motion pictures subject to the study were selected by random sampling method. In this context, although oral cultural products such as anecdotes, proverbs and legends were passed on to the younger generation, their use was not preferred by them; However, although verbal cultural products such as fairy tales and lullabies have not been fully conveyed, they have gained an important place in the life of the young generation with the opportunities of

concepts such as media, fashion and technology, which are seen as destructive forces.

Keywords: Oral Culture, Tradition, Transfer, Globalization, Media

GİRİŞ

Günümüz toplumunda, genç kuşakların küreselleşmenin etkisi ile birlikte geleneksel kültürden uzaklaştığına dair yaygın bir kabul vardır. Bu fikir doğru kabul edilirse gün geçtikçe toplumun sahip olduğu gelenek bilgisinin azalması ve bir süre sonra da kaçınılmaz olarak yok olması gerekmektedir. Fakat gündelik hayat içerisinde kaybolan bazı geleneklerin yerine yenilerinin gelmesi ve mevcut bazı geleneklerin de değişip, dönüşmesi bu durumun aksine delil teşkil etmektedir. Bu yok oluş, yeniden doğuş ve dönüşüm birbirinden farklı pek çok parametreye bağlı, karmaşık bir süreç içermektedir. İnternet 2.0'ın topluluklara tanıdığı etkileşimli sanal mecra, bu değişimi tetikleyen önemli faktörlerden biri olmuştur. Her birey ait olduğu coğrafyanın, kültürün, inancın yansımalarını kendi medyasını oluşturarak aktarmış ve bu aktarım karşısında başka kişilerin paylaşımlarına da erişir hale gelmiştir. Küresel çapta yaşanan bu etkileşim insanları, kendilerini daha fazla ifade etmeye yöneltmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak; genç kuşaklar internet çağında çok fazla bilgiye maruz kalmış ve merkezi olmayan pek çok düşünce tarafından manipüle edilmişlerdir. Modernite bireye "ideal" bir kişilik yaratmak için pek çok dayatma getirmiş, ardından gelen postmodernite de tüm "kabuller"i, "ideal"leri hayatın dışına itmeye çalışmıştır. Yaşanan bu karmaşada Y ve Z kuşakları kendilerini çağa uydurmak için geleneğe sırt dönmeye mecbur hissetmişlerdir. Belirli yaşam tarzları ve alışkanlıkları sonucunda yaşanan bu tektipleşme, modern çağın insanına beklenen mutluluğu getirmemiştir. Joseph Campbell, "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" adlı eserinde; Daidalos'un labirente giren Ariadne'ye, girişe bağlaması için verdiği ipi örnek gösterir ve kadim bilgiyi bu ipe benzetir. Macerayı tek başımıza ve tekrar yaşamamıza gerek olmadığını, bizden önce binlerce yıldır aynı yolları yürümüş, aynı engelleri aşmış kişilerin, bizim için bıraktığı işaret olan ipi takip ederek sonuca ulaşabileceğimizi ifade etmektedir (Campbell, 2015: 28). Bugün de içinde bulunulan kaygan düşünce zemininde, geleneğin kadim bilgisi pek çok insan tarafından bir çıkış yolu olarak görülmektedir. Buradan hareketle günümüzde eğitim, medya, sanat, siyaset, ticaret vb. alanlarda yaşanan dönüşümde geleneksel bilginin hem orijinal hem de güncellenmiş halde yer

aldığını görmekteyiz. Burada bu alanlar geleneksel bilgiyi kullanarak kendi etkinlik alanlarını artırırken, teknoloji de kültürü yaşatmak, korumak ve aktarmak konusunda bir rol üstlenmiştir. Bu da Alan Dundes'in teknolojinin halk bilgisini yok etmediği gibi, halk bilgisinin yayılmasında ve aktarılmasında önemli bir faktör haline geldiği ve yeni halk bilgisi oluşumunda ilham kaynağı olduğu görüşünü desteklemektedir (Oğuz vd., 2006: 24).

Toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınan bu çalışmada on ailenin kadınları ile (anne, kız, kız torun) görüşmeler yapılmıştır. Öncelikle sözlü kültür ürünleri hakkında mevcut bilgileri öğrenilmiş, ardından bu bilginin kuşaklararası aktarımı incelenmiştir. Çalışmanın ana konusu ise değişen aktarım bağlamları ve medyanın bu süreçteki rolüdür. Bu bağlamda yapılan araştırmada; geleneğin bazı başlıklarında yaşlı kuşağın sahip olduğu bilginin genç kuşağa aktarılamadığı görülürken, bazı başlıklarında da geleneğin bilgisinin aktarılmış olmasına karşın genç kuşak tarafından gündelik hayatın işleyişine dahil edilmemiş olduğu görülmüştür. Bu noktada yaşlı kuşağın pratikte sahip olmadığı bazı geleneksel unsurların genç kuşak tarafından yeniden canlandırılması ve yaşatılması ile beklenen seyrin dışına çıkmıştır. Sözelimi sözlü kültür ürünlerinin aktarımında fıkra, atasözü gibi öğelerin yaşlı kuşak tarafından sıklıkla tercih edilip genç kuşak tarafından kullanımında azalma yaşanmasına karşın; masal, ninni gibi öğelerin yaşlı kuşak tarafından nerdeyse hiç kullanılmamasına rağmen genç kuşak tarafından yok olması beklenen bu ürünlere sahip çıkılması bu duruma bir örnek teşkil etmektedir.

1. DEĞİŞEN AKTARIM BAĞLAMLARI

Değişen kuşaklararası aktarım bağlamları geleneksel unsurların gelecek kuşaklara aktarımında farklı bakış açıları yaratmaktadır. Medyanın kuşakların zihniyetini değiştirme ve dönüştürmede önemli bir rol oynadığı konusunda çalışmamızdaki tüm kaynak kişiler hemfikir olmuştur: I. kuşak "Eskiden bir şeyi bildiğimiz yoktu, televizyon yoktu, radyo yoktu, gördüğün öğrendiğin bir şey yoktu. Şimdiki asırla o zamanki zaman bir değil, şimdi doğru konuşacağız." (KK1) II. kuşak: "Önceden televizyon yoktu, şimdi internet var. Ben ilk 20 yaşında telefonla konuştum. Şimdiki gençler bizim gibi olmaz." (KK26) III. kuşak: "Değişimin nedeni internet, farklı kültürlerle tanışmak." (KK3) İfadelerini kullanmışlardır. Öyle ki "Çarşamba'yı sel aldı türkünün hikâyesini biliyor musunuz?" sorusuna II. kuşak: "Bilmiyorum ama internetten bir araştıracağım, merak ettim." (KK10)

yanıtını vermiştir. “Bu ezan okuma geleneği çok eskiden beri Kuran’da da yeri geçer ki “Muhteşem Yüzyıl”ı seyrederken de padişah çocuklarının kulağına ezan okudu, demek ki çok eskiden geliyor bu gelenek.” (KK20) “Tören ve partilere, herhalde zamana mı ayak uyduruyoruz, ben şimdi çok normal görüyorum. Şimdi insanlar daha ayrıntılı bakıyorlar; internet, televizyon var. Eskiden biz yabancı filmleri izlerdik, 25 sene önce yadırgadığımız şey şu an bize çok normal geliyor, oğlumuz yapınca mutlu oluyoruz.” (KK20) ifadelerini kullanmışlardır. Aynı şekilde üçüncü kuşak da: “Bereket için sabah kapı açmaya inanmıyordum. İnternette bir yazı okudum, sabah ezanı zamanında ozon tabakası yere iniyormuş ve o havayı soluduğun zaman birçok hastalıktan korunuyormuşsun. Bunu bizim dedelerimizin âdetiyle bağdaştırıyordu, ondan sonra ben de açıyorum artık. Demek ki ‘aslı varmış’ dedim.” (KK8) “Mesela firavun için Nil nehri yarılmıştır. Sonra bilim adamları araştırıyorlar, bir ceset mumyalanmamış, diz çökmüş bir şekilde secde ederken buluyorlar, internette okudum.” (KK27) Tüm bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki, genç kuşak için internet, yaşlı ve orta kuşak için ise televizyon medyası büyük bir etki alanı oluşturmuştur.

Medyanın bireylerin dünya görüşünü şekillendirmesinin yanı sıra yetiştirilme tarzının da kişilerin olaylara yaklaşımını etkilediği I. ve II. Kuşak kaynak kişiler tarafından sıklıkla dile getirilmiştir: “Ben 26 yaşındaydım, hayalim ehliyet almaktı. Ailem “Bu araba da alırsa daha evlendiremeyiz.” diye beni evlendirdiler. “İstemiyorum” diyemedim, o şans yoktu. “Olacak” dendi, oldu. Ben o gece 3’e kadar ağladım. Ben hala daha onun ezikliğini yaşarım, annem çok disiplinli bir insandı, ezik ve baskın yetiştik.” (KK20) “İlk kızımın ismini ben “İdil” istedim ama dede ile babaanne kabul etmediler, “İdil olursa, çocuğu görmeye gelmeyeceğiz” dediler. Müsaade ettim, kötülük olsun istemedim. Bu gün yine olsa yine de susarım.” (KK18) diyen orta kuşağın karşısında, kararlarına müdahaleyi kabul etmeyen bir nesil olmuştur; “Büyüklerin bir şey söyleyebileceğini sanmıyorum, benim çocuğum olduğu için ama söylerse bunun yanlış olduğunu açıklarım. Çocuğuma da iyi bir örnek değil, olmaz yani.” (KK3) “Müsaade etmem, belki 1 tane çocuk yapacağım. Benim çocuğum, istediğimi yaparım, kimse karışamaz.” (KK6) “Zaman değişti, devir değişti, özgüven arttı. Şu an her kadın kendi ayakları üzerinde durabilir ya da bir erkek ailesine bağlı kalıyordu, babasıyla işlerini yürütüyordu ama aileden uzaklaşma, kendi bireysel kararlarını alabildikleri için illa ailenin kararlarını

yapmak zorunda kalmadılar.” (KK14) Bu ve benzeri pek çok ifade bireylerin kendilerine sunulan herhangi bir şeye karşı takındıkları eleştirel tavrı belirlemede yetiştirilme tarzının önemli olduğunu göstermektedir.

İlk iki kuşak yaşam koşulları ve toplum kuralları gereği çocuklarının eğitimi ile yeterince ilgilenememekten yakınmaktadırlar. “Bir gelin işi gücü yemeği yapacak, kayınpederi yolcu edecek, kayınpederin gece gezmesine gitti, onu beklemek zorundasın, gidip yatamazsın. Kayınvalidenin dediğinden çıkmayacaksın, emir kulusun. Biz 10 sene kocamla aynı sofraya oturup yemek yemedik. Mesela bebekle bu mahallenin içinden eşinle gidemezsin. Evde görümcen varsa bebeği önden götürür mahalle dışına kadar, sen de arkasından gidersin. Damat da önce ileri gider sonra birleşirsin. Geri gelirken damat gelir önden, evden birini yollar bebeği alır, sonra gelin tek gelir.” (KK1) Çocuk dahi emzirmedim, bir kere çocuğumu elime almadım, kaynatamla bir masaya oturup yemek yemedim. Çocuk ağlarsa dışarı çıkarırım soğuk da olsa. Şimdi herkes kucağına alıyor, “yavrum” da diyor “çocuğum” da diyor. Ne “yavrum” diyebildim ne “çocuğum” (...) Ne kocamı kocam bildim ne çocuğumu çocuğum bildim.” (KK22) II. kuşak: “Ben çok pişmanım, çocuklarım büyürken bizim çok işimiz vardı. Biz “gelen evimizi dağınık görmesin” dedik, “aman gelene hizmet edelim” dedik, şimdiki gençlerin çocuk yetiştirmesi daha çok hoşuma gidiyor. Şimdi herkes çocuğuna öncelik veriyor.” (KK5) Bize dendi ki; “Kayınvalideni eşinin önünde tutacaksın.” Onun için onların yanında biz çocuklarımızla ilgilenmedik, ayıptı.” (KK2) demiştir.

Değişen bu algı medyada kendine sıklıkla yer bulmuş, konu ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bir deterjan markasının reklam filminde bu durum örneklendirilmektedir. Bir çocuğun gözünden anlatılan reklamda; çocuk annesini oyuna davet etmesine rağmen, annesi “çocukla çocuk olmayarak” yanındaki kadınlarla sohbetle devam eder ve çocuk kendi başına oyun oynar. Aradan yıllar geçer ve çocuk büyür. Bu kez kendisi anne olduğunda çocuğuyla birlikte oyunlar oynar. Ana karakter çocuğuyla oynarken, kapıda anneanne görünür ve yine onları seyrediyordur fakat bu defa “keşke”lerle... Reklam şarkısının sözleri şöyledir:

Çocuktum, oynardım tek başıma, isterdim katılsın oyuna
O günler daha farklıydı, büyükler oyun oynamazdı

Vakti gelince, anne olunca, benim elimde, beraber o anları paylaşmak

Çocukla çocuk ol sende, anılar biriktir birlikte #anıbiriktir

Bu ve benzeri pek çok örnek III. kuşakta bir zihniyet değişimi yaşandığını göstermektedir. Fakat bu düşünce değişikliğinin yanı sıra, kadının aktif olarak iş hayatına girmesi ile birlikte hem çocuğa ayırabileceği zamanın kısıtlı hâle gelmesi hem de iş hayatının yorgunluğu ile eve gelecek olması çocuğu ile geçireceği zamanı olumsuz etkileyebilecektir. Ayrıca geniş aileden çekirdek aileye dönüşüm yaşanmasının ardından, dede ve nine ile var olan bağın aynı evin içinde yaşanıldığı döneme göre zayıflamış olması da geleneksel unsurların aktarımında bir engel teşkil etmektedir. Öcal Oğuz; "Türk toplumunda çekirdek ailenin yaygınlaşmasıyla çocukların geleneksel kültür kodlarını tanımlarında ninelerin ve dedelerin rolünün en aza indiğini ve somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarımında hemen hemen bütün yolların tıkanmakta olduğunu ifade etmektedir" (Oğuz, 2013: 71). Fakat kaynak kişilerin ifadelerine göre geçmiş dönemde büyüklere itaat, şimdiki dönemde ise iş hayatının yoğunluğu sebebiyle çocukla ilgilenmek için imkân yaratmak aynı düzeyde zorlu koşulların şekillendirdiği bir süreç olarak görülebilir. Burada bazı sözlü kültür ürünlerini "aktarım"dan bağımsız olarak "müdahale edilmiş", "yönlendirilmiş" bir süreçte ele almak belki de bizi daha sağlıklı sonuçlara götürebilecektir.

2. AKTARABİLDİKLERİMİZ, AKTARAMADIKLARIMIZ

Çalışmanın bu bölümünde seçilen on ailenin üç kuşak kadınlarına gündelik hayatlarında sözlü kültür ürünlerinin (tekerleme, mani, efsane, atasözü, masal, ninni) kullanım sıklığı ile ilgili sorular yöneltilmiş ve alınan cevaplar karşılaştırılmıştır.

2.1. Tekerleme, Mani ve Efsane

Sözlü kültürde önemli bir yere sahip olan tekerleme, mani ve efsane türleri seçilen örnekleme her üç kuşak tarafından da bilinmemektedir. Burada yaşlı ve orta kuşakta yer almayan bilgi son kuşağın da dikkatinde olmamıştır.

2.2. Atasözü

"Bir söz töre halini alabilmek için şüphesiz ki mensup bulunduğu ulus arasında, her sınıf halk tarafından, türlü vesilelerle ve binlerle tekrarlanması, bu suretle bütün bir milletin tecrübe mihenkinden ve

vicdan süzgecinden geçtikten sonra, ayarı tam altın gibi ortaya çıkması, revaç bulması lazımdır” (Dilçin, 2000: XIII). Bu sebeple atasözleri içinde şekillendikleri toplumun kültürel hazinelerini oluşturmaktadır. Atasözleri araştırmadaki yaşlı kuşak tarafından sıklıkla kullanılmaktadır: “Çok kullanırım. Pekiştirme oluyor. Annemden kulağımda kaldı.” (KK9) “Yaşanmış şeyler olduğu için çok kullanırım.” (KK18) Genç kuşak ise; “Kullanmam daha güncel şeylerden bahsederim.” (KK19) “Atasözü günlük hayatta kullanmıyorum, kullanınca da bir garip geliyor, o söz için ortam yok.” (KK3) “Çok fazla da bilmem zaten çok gerek de duymuyorum.” (KK21) yanıtlarını vermiştir. Burada III. kuşağa aktarım gerçekleşmiş fakat kullanımı tercih edilmemiştir. Genç kuşak tarafından atasözlerinin kullanımının azalması zihniyet değişimi ile açıklanabilir. Ruken Alp Selvi “Bir dirhem et bin ayıp örter” atasözüyle imlenen estetik beğenin günümüzde geçerli olmadığını, medyadaki “Form ye, formda kal.” sloganı ile toplumsal güzellik anlayışındaki değişimin tıpkı atasözünün biçimsel yapısı gibi tanımlanarak kullanıldığını ifade etmektedir (Selvi, 2005: 82). Pek çok atasözünün oluşturulduğu zihniyet dairesi artık değişmiş olduğu için III. kuşak post modern dönemin bu kalıp ifadelerin kullanımı için uygun olmadığını düşünmektedir.

2.3. Masal

Linda Degh “Masal nedir?” diye sorar, ardından ekler: “Sembolik midir? Gerçeğin fantastik yansıması mıdır? Sosyal sansürleri baştan savarak, bilinçaltının kendini ifade edebileceği gizli arzuların ve saldırının aracı mıdır? Sosyal haksızlıklara telafi ve tatminkârlık veren isteklerin aracı mıdır? Antik çağların dininden ve toplumundan geriye kalanların deposu mudur? Düşününce, masal bütün bunlar hatta daha fazlasıdır” der (Oğuz vd., 2006: 140). Buradan hareketle masal; birey ve toplum için, bugün ve geçmiş için çok önemlidir. Çalışmanın bu bölümde diğer sözlü kültür ürünlerinden farklı bir tablo ile karşılaşılmaktadır. “Çocuklarınıza masal anlattınız mı?” sorusuna I. kuşağın tamamı “hayır” yanıtını vermiştir. “Hem iş hem de itaat dolayısıyla çocuklarımızla hiç ilgilenemedik. Torunlarımda sevgimi yendim.” (KK1) diyen I. kuşağın pişmanlıkları sonraki kuşakları da etkilemiş ve III. kuşak çocuk yetiştirme alışkanlıklarının çoğunu değiştirmek istemiştir. Soru “yakın zamanda” olarak sorulduğunda II. kuşağın yarısı “evet” yanıtını vermiştir. Çocuklarına masal anlatma alışkanlığı olmayan II. kuşak, torunları

vesilesiyle bu oranı yükseltmiştir. III. kuşak ise: "Bizde öyle çok dededen, nineden masal geleneği yok ama ben yatmadan önce okuyorum kızıma." (KK8) "Daha dün akşam anlattım." (KK27) "Her gece anlatıyorum." (KK19) "İnternette araştırdığım kadarıyla bu dönemlerde çocuk annenin sesini duyabiliyormuş ve anneye çocuk arasında bir bağ oluşuyormuş, ben de internette masal dinlettiriyorum." (KK21)

I. ve II. kuşak çocuklarına masal anlatan bir ebeveynlik süreci geçirmemesine rağmen III. kuşağın $\frac{3}{4}$ 'den fazlası masal anlatma kültürüne sahiptir. Diğer sözlü kültür ürünlerindeki düşüşün aksine masal, III. kuşakta %0'dan %80'e yükselmiştir. Bu durumun çok farklı alanlarda tetikleyicileri olmuştur.

- Öncelikle masal devlet eliyle desteklenmiş, örgün eğitimde kendisine bir yer bulması hedeflenmiştir. Bunun için Millî Eğitim Bakanlığı pek çok proje yürütmektedir. Anadolu Masalları Projesi, Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü ve UNESCO Türkiye Millî Komisyonu projesi olarak çocukların kendi kültürel kodlarını taşıyan Anadolu masalları ile tanıştırmak için hayata geçirilmiş, masallar, güzel sanatlar lisesi öğrencileri tarafından görsellenmiş ve sergilenmiştir. "Masal Anlatıcılığı Eğitimi", mesleki gelişim planına alınmış, 2019 yılı içerisinde 20 bin öğretmen eğitilmiştir. Anadolu masalları, görme ve işitme engelli çocuklar için seslendirilmiş ve işaret diline çevrilmiştir (MEB, Anadolu Masalları). Ayrıca İstanbul Milli Eğitim Projesi olarak bir Masal Okulu açılmıştır (MEB, Masal Okulu).
- Sunay AKIN, Judith Malika Liberman, Nazlı Çevik Azazi gibi profesyonel hikâye anlatıcıları çocukların yanı sıra büyükleri de masalın, hikâyenin dünyasına davet etmektedirler. Son zamanlarda pek çok isim tarafından masal ve hikâye anlatımları için tıpkı tiyatro ve konserler gibi organizasyonlar düzenlenmeye başlanmıştır. Bu etkinlikler hoşça vakit geçirme işlevinin yanı sıra post modern zamanlarda "insan"ı anlamaya çalışan bireyin ilgisini, geleneğin kadim bilgisinin anlatıldığı metinlere ve uzun zaman önce kopmuş olduğu doğaya çekerek "eski" bir alanı gündeme getirmiştir. Bu bağlamda genç kuşakta mesleki bir dikkat oluşmuş, hikâye anlatıcılığı profesyonel kurumlar tarafından öğretilmeye başlanmıştır. Cihangir Akademi, Tiyatro

Medresesi, İzgören Akademi, Seiba gibi kurumlar hikâye anlatıcılığı eğitimi vermektedirler.

- Güzel ve Çirkin (1991), Aladdin (1992), Şrek (2001), Şrek 2 (2004), Şrek 3 (2007), Manhattan'da Sihir (2007), Ulak (2008), Kurbağa Kral (2008), Karmakarışık (2010), Shrek 4: Sonsuza Dek Mutlu (2010), Kız ve Kurt (2011), Pamuk Prenses'in Maceraları (2012), Malefiz (2014), Güzel ve Çirkin (2014), Güzel ve Çirkin (2017) gibi masal unsurlarını içerisinde barındıran pek çok sinema filminin yapılması da popüler kültürün geleneksel metinlerden beslendiğini göstermektedir.

- Oyuncu Hande Doğandemir, İş Sanat'ın hazırladığı "Çocuklar İçin Müzikli Masallar" oyununda (Haberler, 2020) manken Çağla ŞİKEL de Kanyon, 23 Nisan etkinlikleri kapsamında (Quality Dergi, 2020) Altın İğneli Terzi" adlı bir masal anlatmıştır.

- TRT Çocuk kanalında; "Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu", "Dede Korkut Hikayeleri", "Keloğlan", "Maysa ve Bulut", "Masal Kitabı", "Kaf Dağı Masalları" gibi geleneksel hayata dair unsurların çokça yer aldığı, masal kahramanlarının yeni bakış açılarıyla güncellenerek yeni maceralar yaşadığı, bir masalci dede tarafından Türk masallarının anlatıldığı çizgi film serileri mevcuttur (Youtube, TRTÇOCUK). Yalnızca çocuklar için yayın yapan bir devlet kanalında masal ve yerli masal kahramanlarının önemli bir yer tutuyor olması da masala olan dikkati artırmıştır.

- Medyada; televizyon dizilerinde son dönem moda olan akıma göre genç, yakışıklı, holding sahibi baba eşi ile sürekli kavga ediyor, çok yoğun çalışıyor ve evine gece yarısı yorgun şekilde dönüyor. Fakat ne mutsuz evliliği ne de yoğun iş hayatı her gece kızına masal okumasına engel olamıyor. Seyirci olarak ana karakterin babalık vazifesini en iyi şekilde yerine getirdiğine her gece hiç aksatmadığı masal seansları ile tanık olmaktadır (Ufak Tefek Cinayetler/Serhan Aksak karakteri). "Çukur" dizisinde Vartolu karakteri aslında İdris Koçovalı'nın kendisinin bile bilmediği gayri meşru çocuğudur. Annesi Vartolu'ya ölmeden önce; "Baban bir gün seni bulacak ve sana masal anlatacak." demiştir. Elde edilmek istenen evrakları ele geçiren Vartolu, İdris Koçovalı'ya tapuları kendisine masal anlatması şartıyla vereceğini söyler. İdris Koçovalı şaşkın bir şekilde masalı anlatır

ve evrakları alır (Youtube, Çukur 13). Bir başka örnek olan “Kızım” dizisinde ise dolandırıcı olan babasını yıllar sonra arayıp bulan küçük bir kızın öyküsü anlatılmaktadır. Kızına bakması şartıyla mahkeme tarafından serbest bırakılan baba, bir çocuğun sorumluluğunu almak istememektedir. Gelişen olaylar neticesinde baba artık kızı ile yaşamaktan mutlu hale gelir. “Bana masal anlatır mısın?” diyen kızına canavarı yenmek için kızı ile el ele veren bir kralın masalını anlatan babanın kızı ile kalbi bir bağ kurduğu seyirciye hissettirilir (Youtube, Kızım 12). “Kadın” dizisinde ise hiç kimsenin hayatı yolunda gitmezken dizinin çocuk karakteri Doruk, hastane koridorunda hayat kadınlığı yapan Ceyda’dan herkesin mutlu olduğu bir masal anlatmasını isteyince Ceyda: “Var, öyle bir masal var.” diyerek diğer karakterlere de umut olması için bir masal anlatmaya başlar (Youtube, Kadın 13). Bu ve benzeri pek çok örnekte de görüleceği üzere medyada anne/baba ve evlat ilişkisi masal üzerinden kurgulanmaktadır. Kendisine masal anlatılmayan çocukların eksik kaldığı, iyi ebeveyn olmak için her gece çocuğa bu aktivitenin borçlu olunduğu, masalın genel karakteri içindeki iyilerin muhakkak kazanacağı vurgusuna büyüklerin de ihtiyaç duyduğu algısı oluşturulmaktadır.

Genç kuşak sosyal medyadan beslenen, yalnızca üyelerinin anlayabileceği kendine has kalıpları olan yeni bir üslup oluşturmuştur. Burak Aksak’ın senaristliğini yaptığı IMDB puanı 9.2 olan (IMDB, 2020) Leyla ile Mecnun dizisinde 52. bölüm masallara ayrılmıştır. Mecnun’un babası, çizmeli kedi; Yavuz, beyaz atlı prens; Kamil, Robin Hood; Leyla’nın arkadaşları, Külkedisi; Metin Amca, Küçük Prens; Erdal bakkal, kurt; Çırak Kağan, Pinokyo; İsmail abi, Keloğlan; Şirin de Pamuk Prenses olmuştur. Leyla ile Mecnun’un senaristinin kaleminden çıkmış Dede Korkut Hikâyeleri serisi de yine absürt mizah türündedir.

Hala ad alamayan kahramana babası; “Arkadaş el âlemin çocukları tek tek adını alsın, bizimki akşama kadar yiyip içip yatsın. Ya git boğayla güreş, sincapla dalaş, tavşanla yarış, ya artık bir kahramanlık yap, al şu adını yavrum.” deyince oğlu: “Ya baba ben istemiyor muyum bir adım olsun? Obada bana ‘hişt, pişt, baksana, baby face’ diyorlar, yaşlı teyzelerin çuvallarını taşıyorum, hatta yaşlı teyzeleri taşıyorum.” “Ya sen nakliyecisi misin? Çuval taşınarak ad alındığı nerde görülmüş?”

Bu ve benzeri pek çok diyalogla Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan pek çok unsur, Burak Aksak tarafından günümüz bakış açısıyla yeniden yorumlanmış ve gençlere hikâyelerdeki kalıpların aktarımı konusunda bir gündem oluşturmuştur. Kubilay Aktulum, kültürün temel unsurlarını canlı tutmanın yolunun onları sürekli olarak güncellemek olduğunu ifade etmektedir. (Aktulum, 2020: 9) Buradan hareketle bağlamı değişen sözlü kültür ürünlerinin yaşayacağı kaçınılmaz dönüşüm, geleneğin kendi içinde var olan dinamik yapısına işaret etmektedir.

2.4. Ninni

Ninniler; uyutulmaya çalışılan çocuğa veya çocuğu hoplatıp severken söylenen ve birtakım duygu, düşünce, inanç, umut, hayalleri, sevinç ve acıları ihtiva eden; çoğunlukla dört mısra ile söylenen ve mısra sonlarına birtakım klişe sözler ilave edilerek ezgi terennüm edilen manzum sözlerdir (Kaya, 2014: 409). "Çocuklarınıza ninni söylediniz mi?" sorusuna I. kuşak: "Çocuklarıma değil ama torunlarıma söyledim." (KK1) derken; II. kuşak: "Torunuma söylüyorum." (KK7) "Beynimizde bile kalmadı televizyon, bilgisayar, telefon var." (KK13) demiştir. III. kuşak ise: "Geçen hafta söyledim." (KK14) "Daha dün söyledim. İnternette dinletiyorum." (KK21) "Her gün söylüyorum." (KK27) "Kuzenimi uyutmak için söyledim en son." (KK6) cevaplarını vermiştir. İlk kuşakta %10 oranında olan ninni söylemek ikinci kuşakta %20, üçüncü kuşakta ise %60 seviyelerine yükselmiştir.

Son dönemde ninni medyada sıklıkla işlenmeye başlamış bir unsurdur. Ninniler, annelerin bebeklerinin ileriki hayatlarında karşılaşılabilecekleri zorluklar için onlara iyi dileklerde buldukları metinlerdir. Ninniler televizyon dizilerinde hem bu temennileri iletmek hem de sorunlu ilişkiler kuran anne ve çocukları birbirlerine yaklaştıran bir unsur olarak ele alınmaktadır. "Yeni Gelin" dizisinde saatlerce ağlayan bebeği uyutamayınca, Hejani karakteri Kürtçe bir ninni söylemeye başlar başlamaz bebek ve hatta yanı başında bekleyen annesi de uykuya dalar. "Yüksek Sosyete" dizisinde kızını doğduğu günden beri uğursuz kabul eden Süreyya karakteri Cansu'nun "Çok canım acıyo, kalbim acıyo" diyerek ağladığını görünce ilk kez kızına sarılarak; "Küçükken sana ninni söyledim hatırlar mısın?" diyerek gözyaşları içinde ninni söylemeye başlar. "Vatanım Sensin" dizisinde Yunan askeri Leon, Türk kızı Hilal'in zindanda iken ninni söylediğini duyarak içeri girer; "Çocukluğuma

götürdün beni, annemin hep söylediği ninnidir bu.” “Bana da babaannem söylerdi” diye konuşur ve birbirlerine aşık olurlar. “Yasak Elma” dizisinde bebeğin kendisine ait olmadığını öğrenen Yıldız karakteri bebeğe bakmak istemediğinde annesi onu ikna ederken bir ninni söylenmeye başlar. Yıldız gözyaşları içinde bebeği kucağına ve dolayısıyla hayatına alır. Yine “Diriliş Ertuğrul”, “Muhteşem Yüzyıl”, “Kiralık Aşk”, “Aşka Sürgün”, “Sen Anlat Karadeniz”, “İstanbul Gelin” gibi yayınlandığı dönemde çok izlenen pek çok dizide de ninni söylenmektedir. Toygar Işıklı’nın bestelediği modern ninni örneği ise orijinal halinden farklı bir karaktere sahiptir. Metinde bir bebeğe hayatı boyunca karşılaşacağı zorluklara karşı güçlü olma temennisi ve iyi dilekler sunulmasına karşın kalıp ifadeler kullanılmamıştır. Hem ninni hem de şarkı hüviyetinde olduğu için milyonlarca kez dinlenmiştir.

“Yum usulca gözlerini/ Uzat üşümüş ellerini/ Sakla o masum yüreğini/ Uyu yavrum uyu/ Bu dünya dipsiz bir kuyu/ Pamuktan kalbin solmadan/ Hayat yüzüne vurmada/ Uyu yavrum uyu/ Bu dünya dipsiz bir kuyu.”

Bu ve benzeri pek çok örnekte insanların içinde buldukları karanlıkta masal ve ninninin bir umut ışığı olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Karakterler sevgilerini gösterirken, korkularından sıyrılmaya çalışırken, âşık olurken, geçmişleri ile yüzleşirken bu sözlü kültür öğelerini kullanmışlardır. Çoğu anonim olan bu metinlerin toplum tarafından beğenilen, takip edilen kişiler tarafından büyük kitlelere ulaşan yapımların içinde yer alması, onları seslendiren kişiler ile özdeşleşerek daha da popüler hale gelmektedir. Örneğin “Babil” dizisinde, oğlu ölümcül risk taşıyan bir ameliyata girerken, “deniz üstü köpürür” adlı ninniye söyleyen Halit Ergenç büyük beğeni toplamıştır. Ayrıca bahsi geçen dizilerin büyük bölümü başka ülkelere de pazarlandığı için kültürler arası diyalogda medyanın önemli bir yeri olduğu da hatırdta tutulmalıdır.

Pınar Fedakar’ın da ifade ettiği gibi “(...) her kültür kendi lisanıyla, tabiatıyla ve sembolleriyle bilgiyi çocuğa aktardığında yaşayabilecektir” (Fedakar, 2011: 107). Zaman, birey, toplum, alışkanlıklar, tercihler hızla değişirken geleneğe ait bilginin aktarım bağlamlarında yaşanacak dönüşüm de kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu farklılaşma, folklorik ürünün özünden kopmadan, güncel bir dil ile genç kuşağa sunulabilecek alt yapı olmadan yönetilebilecek bir süreç değildir. Toplumsal iletişimin görece yaygın olduğu dönemde sözlü

kültür yolu ile aktarılan öğeler, bireyin daha yalnız zaman geçirdiği dönemde medya organları yolu ile aktarılmak zorundadır.

Görselin, sözel ve yazılı olana sağladığı açık üstünlükle, geniş çevrelerin yaşanan yüzyıla "sinema yüzyılı ünvanı"nı vermesine yol açan sinematografi sanatı, anlamın ve mesajın üretilmesinde ve aktarılmasında, ulusal kadim dilleri aşkın, milletler ve topluluklar üstü, coğrafyalar üstü nitelik taşıyan kendine ait özel bir dil ortaya koymaktadır (Mencütekin, 2010: 259). Bu sebeple halkbilimcilerin kitle iletişim araçlarını aktif kullanarak; ana akım medya, sosyal medya, sinema, müzik gibi alanlarda yapılan üretimlere veri sunması gerekmektedir. Dijitalleşme bağlamında, bilgisayar oyunlarında, sosyal medyada, çizgi filmlerde kültürel öğelerin kullanılması; modada, sanatta, sinemada yapılan tasarımlarda geleneksel unsurlardan yararlanılması güncellenmeyi sağlayacaktır.

SONUÇ

Çalışmadan elde edilen verilere göre; aktarımın yaşlı kuşak ve genç kuşak arasında tek yönlü değil çift yönlü bir akışla gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Masal ve ninni gibi sözlü kültür ürünlerinin yaşlı ve orta kuşakta uygulama alanına sahip olmadığı halde, genç kuşak tarafından çevresel faktörlerin etkisiyle benimsenmiş olması; ayrıca yaşlı kuşağın da çocuklarına değil torunlarına masal anlatmaya ve ninni söylemeye başlaması; doğal akışa bırakılmadan, yönlendirme yapılarak kültür aktarımının her kuşakta başarılı bir şekilde gerçekleşebileceğini göstermektedir. Geleneksel öğelerin günümüzün ihtiyaçlarına cevap verecek formlara dönüştürülmesi, hem genç kuşakların karşılaştığı sorunlarda geleneğin kadim bilgisinden yararlanmasını sağlayacak hem de kuşaklararası kültür aktarımını kolaylaştıracaktır.

SÖZLÜ KAYNAKLAR*

1. AİLE: KK1: Ayşe Arslan, Cilme Köyü, 1945, İlkokul Mezunu, Dul, Hoca, Tepealtı Köyü, 10.05.2017.

KK2: Şükran Altınörs, Çarşamba, 1960, Lise Mezunu, Evli, Emekli, Çarşamba, 21.06.2017.

KK3: Eslem Altınörs, Sinop, 2001, Lise 3. Sınıf, Bekar, Öğrenci, Samsun/Çarşamba, 24.06.2017.

* Kaynak kişi olarak seçilen aileler görüşme sırasına göre numaralandırılmış, aynı ninenin kızı ve gelini ile yapılan görüşmelerde aileler peş peşe numaralandırılmışlardır.

2. AİLE: KK1, KK20: Aygül Yıldırım, Çarşamba, 1960, Ortaokul, Evli, Terzi, Samsun/Çarşamba, 08.05.2017.

KK21: Gözde Arslan, Çarşamba, 1989, Harran Üniversitesi Matematik Bölümü Mezunu/Ordu Üniversitesi İlköğretim Matematik Öğretmenliği Okuyor, Öğrenci, Evli, Samsun/Çarşamba, 19.04.2017.

3. AİLE: KK9: Emine Altınsoy, Çarşamba, 1941, İlkokul Mezunu, Dul, Ev Hanımı, Samsun/Çarşamba, 11.05.2017.

KK10: Dursune Gökbilgin, 1957, Lise Mezunu, Evli, Emekli, Samsun/Çarşamba, 14.04.2017.

KK11: Derya Gökbilgin, 1989, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Matematik Öğretmenliği/ Giresun Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık Ve Rehberlik Bölümü, Bekar, Samsun/İlkadım, 13.04.2017.

4. AİLE: KK12: Bahar Sümertaş, 1950, Okul Yok, Dul, Ev Hanımı, Samsun/Atakum, 15.06.2017.

KK13: Hanife Sümertaş, 1965, İlkokul Mezunu, Evli, Ev Hanımı, Samsun/Çarşamba/Geçmiş Köyü, 23.05.2017.

KK14: Nur Bahar Sümertaş, 2000, Lise Son Sınıf, Bekar, Öğrenci, Samsun/Çarşamba, 01.08.2017.

5. AİLE: KK12, KK18: Aliye Yılmaz, 1961, Orta Okul, Evli, El İşi Ürünleri Yapıp Satıyor, Samsun/Çarşamba, 01.06.2017.

KK19: Serap Ayyıldız, 1992, Lise Mezunu, Evli, Satış Görevlisi, Samsun/Çarşamba, 12.06.2017.

6. AİLE: KK4: Mefaret Tekinkuş, 1941, İlkokul 3, Evli, Ev Hanımı, Çarşamba/Donurlu Köyü, 12.07.2017.

KK5: Melek Tekinkuş, 1972, Lise Mezunu, Evli, Ev Hanımı, Samsun/Çarşamba, 18.05.2017.

KK6: Meltem Tekinkuş, Lise 2, Bekar, Öğrenci, Samsun/Çarşamba, 25.05.2017.

7. AİLE: KK4, KK7: Türkan Tekinkuş, 1969, İlkokul Mezunu, Evli, Pazarcı, Samsun/Çarşamba/ Donurlu Köyü, 18.05.2017.

KK8: Özge Yıldız, 1988, Hacettepe Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği, Evli, Öğretmen, Samsun/Çarşamba, 26.05.2017.

8. AİLE: KK15: Şakire Kaya, 1954, Okuma Yazma Bilmiyor, Dul, Ev Hanımı, Samsun/Çarşamba, 09.05.2017

KK16: Sevda Kaya, Terme, 1973, Orta Okul, Evli, Bankada Hizmetli, Samsun/Çarşamba, 07.06.2017.

KK17: Sevilay Kaya, 1995, Yüksek Lisans Okuyor, Bekar, Sekreter, Samsun/Çarşamba, 20.06.2017.

9. AİLE: KK22: Gülhatun İnce, Samsun, Çarşamba, Oymalı Köyü, 1953, Gece Okulunda Okuma Yazma Öğrendi, Dul, Çiftçi, Samsun/Çarşamba/Tepeaaltı Köyü, 10.05.2017.

KK23: Nurcan Ekici, 1973, İlkokul Mezunu, Evli, Ev Hanımı, Samsun/Çarşamba, 30.06.2017.

KK24: Nazlı Ekici, 1996, Ön Lisans, Bekar, Öğrenci, Samsun/Çarşamba, 30.07.2017.

10. AİLE: KK25: Şehriye Özcan, 1956, Okul Yok, Evli, Hasta Bakıcı, Samsun/Çarşamba, 31.07.2017.

KK26: Durdane Okur, 1970, İlk Okul Mezunu, Evli, Ev Hanımı, Samsun/Çarşamba, 05.08.2017.

KK27: Gülşen Okur, 1988, Lise Mezunu, Evli, Güvenlik Görevlisi, Samsun/Çarşamba/Terme, 27.05.2017.

YAZILI KAYNAKLAR

Campbell, J. (2015). *Kahramanın Sonsuz Yolcuğu*. İstanbul: İthahi Yayınları.

Degh L. (2006). Halk Anlatısı. (Haz.). Oğuz Öcal vd. *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 140.

Dundes, A. (2006). Halk Kimdir? (Haz.). Oğuz Öcal vd. *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 24.

Fedakar, P. (2011). Çizgiyi Aşanlar: Cille Türk Mitolojisinin Çizgi Filmde Kullanılması ve Çizgi Filmle Aktarılması *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies* 11(1), 107-119.

Mencütekin. M. (2010). Sinema Dili, Film Retoriği ve İmgelenen Anlama Ulaşma. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Öneri Dergisi* 34(9), 259-266.

Oğuz, Ö. (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

Selvi, R. (2005). Atasözlerinde "Kadın Güzelliği" Anlayışının Dönüşümü. *Millî Folklor* 9(67), 82.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

MEB. (2020). *Masal Okulu*. Erişim Adresi:

<http://www.mebpersonel.com/egitim/o-ilimizde-masal-okulu-bakan-tarafindan-acildi-h234076.html>. Erişim Tarihi: 12.06.2019.

Quality Dergisi. (2020). Erişim Adresi:

<http://www.qualitydergisi.com/Haberi/30107/caqla-sikel-masallar-diyarinda> Erişim Tarihi: 02.04.2019.

Haberler. (2020). *Hande Doğandemir Masal*. Erişim Adresi:

<https://www.haberler.com/hande-dogandemir-cocuklara-masal-anlatacak-8981192-haberi> Erişim Tarihi: 11.06.2019.

IMDB. (2020). Erişim Adresi: <https://www.imdb.com/title/tt1831164/>

Erişim Tarihi: 12.06.2019.

MEB. (2020). *Anadolu Masalları Projesi*. Erişim Adresi:

<https://www.meb.gov.tr/anadolu-masallari-projesi-hayata-geciyor/haber/18755/tr> Erişim Tarihi: 07.05.2019.

Madran, O. (2015, 16 Nisan). *BBY262 Web Tasarımı Dersi Uygulaması* [Video]. Erişim Adresi:

<https://www.youtube.com/watch?v=rfsQHHi3tPE>. Erişim Tarihi: 18.12.2020.

TRT Çocuk Çizgi Film Dizisi. Erişim Adresi:

<https://www.youtube.com/user/TRTCOCUKKANALI/playlists>. Erişim Tarihi: 09.10.2020.

Kadın Dizisi. Erişim Adresi:

https://www.youtube.com/watch?v=90neP_PFaAU. Erişim Tarihi: 23.05.2020.

Çukur Dizisi. Erişim Adresi:

<https://www.youtube.com/watch?v=aiaNloMQJXc>. Erişim Tarihi: 07.03.2020.

Kızım Dizisi. Erişim Adresi:

<https://www.youtube.com/watch?v=LWzxC4jDD9Q>. Erişim Tarihi: 20.03.2020.